ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

КАНЮКА Валерій - кандидат юридичних наук, доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності Західноукраїнського національного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1573-9137
ДЕКАЙЛО Петро - старший викладач кафедри кримінального права та процесу Західноукраїнського національного університету
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3711-0065
УДК 343.121.4
DOI 10.32782/NP.2022.4.15

Кримінальний процесуальний кодекс України не передбачає визначення термінів: «представництво», «право на захист», «захист». Проте, питання представництва в кримінальному провадженні розглядається як захист прав та законних інтересів окремих суб'єктів кримінального процесу.

Здійснення представництва, як правило, є процедурою залучення адвоката на різних стадіях кримінального провадження до проведення відповідних дій щодо захисту прав його учасників. До суб'єктів, яким надається професійна допомога представника у кримінальному провадженні, відносять: потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, свідка, неповнолітнього свідка, цивільних позивача і відповідача, а також юридичних осіб. Надання правничої допомоги кожному із зазначених суб'єктів є індивідуальним за своїми особливостями у зв'язку з їх процесуальним статусом, належними правами та обов'язками. Слід зазначити, що участь представників у кримінальних провадженнях відіграє важливу роль у питаннях: отримання належної юридичної допомоги для учасників провадження, проведення правового аналізу ситуації і встановлення позиції клієнта, з метою досягнення ефективного результату.

Мета дослідження – правовий аналіз особливостей надання правничої допомоги фізичним, юридичним особам у кримінальному провадженні через представництво їх прав та законних інтересів.

Ключові слова: представництво, кримінальне провадження, право на захист, юридична допомога, адвокат, суб'єкти кримінального процесу, фізичні та юридичні особи.

1. ВСТУП

Постановка проблеми

Інститут представництва займає одне з головних місць серед проблем кримінального процесуального права та визначає особливості правового статусу осіб, які можуть представляти інтереси певних суб'єктів кримінального провадження. Кожна особа має право на захист, на забезпечення дотримання прав і законних інтересів, на отримання відповідної правничої допомоги. Представники можуть також застосовувати процесуальні права осіб, яких захищають, окрім випадків особистої участі осіб.

У кримінальному провадженні потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, свідок, цивільний позивач, цивільний відповідач, юридичні особи можуть мати представників. Значення та особливості надання правничої допомоги фізичним і юридичним особам у кримінальному провадженні є сьогодні питанням актуальним і таким, що потребує детального дослідження.

Аналіз дослідження проблеми

Проблеми представництва досліджували у своїх працях такі науковці, як: А.М. Бірюкова, Т.В. Варфоломєєва, М.І. Гошовський, Ю.М. Грошевий, С.В. Давиденко, В.В. Забровський, О.П. Кучинська, В.Т. Нор, В.Г. Пожар, І.І. Потеружа, Т.І. Присяжнюк, О.В. Рибалка М.В. Се-

наторов, Л.Д. Удалова, Н.Б. Федорчук, С.С. Чернявський, Л.І. Шаповалова, О.В. Якимчук, М.Л. Якуб, О.Г. Яновська та інші. Окрема увага приділялась питанням надання юридичної допомоги кожному суб'єкту, що був задіяний у кримінальному провадженні (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, свідок, неповнолітні свідки, цивільний відповідач, цивільний позивач та юридичні особи). Незважаючи на це, питання представництва осіб у кримінальному провадженні залишається актуальним у наш час.

Формування цілей

Метою цієї статті є правовий аналіз особливостей надання правничої допомоги фізичним і юридичним особам у кримінальному провадженні через представництво їх прав та законних інтересів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно зі статтею 59 Конституції України «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [1]. Окрім того, ст. 20 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначає особливості забезпечення захисту прав у кримінальному провадженні, одна із яких полягає в «наданні підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому можливості користуватися кваліфікованою правовою допомогою захисника» [2].

Представництво – це здійснення процесуальних дій визначеним законом учасником кримінального провадження, від імені іншої особи чи кількох осіб з метою захисту їх прав та законних інтересів. Під представником слід розуміти дієздатного самостійного суб'єкта кримінального провадження, який спеціально уповноважений певним учасником цього провадження на реалізацію належних йому процесуальних прав та обов'язків, з метою їх охорони та захисту.

До осіб, що можуть звернутися за юридичною допомогою у кримінальному провадженні, відносять: підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, цивільних позивачів, цивільних відповідачів, а також юридичних осіб, третіх осіб (у справах, що стосуються арештованого майна), інших учасників, що мають визначене законом право на представництво власних інтересів.

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає випадки, коли обов'язковою є участь захисника, зокрема: «щодо особливо тяжких злочинів; щодо осіб, які підозрюються чи обвинувачуються в учиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років; осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру; осіб, які внаслідок психічних чи фізичних вад (німі, глухі, сліпі тощо) не здатні повною мірою реалізувати свої права; осіб, що не володіють мовою, якою ведеться кримінальне провадження; осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування; щодо реабілітації померлої особи; щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування чи спеціальне судове провадження та в разі укладення угоди між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості» [2] (ст. 52 КПК України).

Водночас КПК не містить жодної норми, що передбачала б обов'язкову участь адвоката як представника потерпілого або цивільного позивача.

Потерпілий – це фізична особа, якій злочинними діями було завдано фізичної, моральної чи майнової шкоди, а також юридична особа, якій було завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК України). Погоджуємось з думкою Ю.В. Лисюка, що «потерпілий доручає представнику більшість дій, якщо не всі, пов'язані зі своїм захистом. Це, передусім, пов'язано з можливою відсутністю в потерпілого відповідного досвіду участі у кримінальному провадженні та належної правової підготовки, що, безумовно, зіграє вирішальну роль у відновленні порушених прав» [3, с. 159].

Свідок - це фізична особа, якій стали відомі чи могли бути відомі обставини, що підлягають доказуванню, і яка викликана

була для дачі показань у кримінальному провадженні. Цей суб'єкт володіє необхідною для розкриття справи інформацією. У судовому провадженні його показання сприймаються судом особисто. Варто зазначити, що на будь-якій стадії процесу свідок може залучити представника, що вирішить питання надання йому правової допомоги.

Як зазначає В.П. Машика: «Інститут захисту прав та інтересів свідків у кримінальному провадженні є незахищеним, а тому свідки відмовляються повною мірою надавати інформацію для органу досудового розслідування. За допомогою інформації, яку свідок повідомить слідчому/дізнавачу, останні мають можливість активізувати розслідування, встановити осіб, причетних до скоєння кримінального правопорушення» [4, с. 119].

Свідок під час процесуальних дій має право користуватись «правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються положеннями ст. 50 КПК (свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордер, договір із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги) (п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК)» [2].

Варто зазначити, захисником у кримінальному провадженні може бути адвокат, що здійснює захист обвинуваченого, підозрюваного, засудженого, виправданого, а також особи, відносно якої буде застосовано примусові заходи медичного або виховного характеру чи питання про застосування цих заходів вирішується, особи, щодо якої приймається питання видачі її іноземній державі (екстрадиція).

Необхідно відмітити, що важливим елементом встановлення правовідносин є належне документальне оформлення взаємовідносин представника і його клієнта. До документів, що підтверджують повноваження на здійснення представництва, відносять: «1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, ордер та договір із захисником, або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги – якщо представником є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні; 2) копію установчих документів юридичної особи – якщо представником є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа; 3) довіреність – якщо представником є працівник юридичної особи, яка є учасником провадження» [5].

Згідно із Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року № 5076-VI. представництво розглядається «як вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і виконання обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному й конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні» [6].

Отже, основна функція, яку здійснює захисник в кримінальному провадженні, – це забезпечення права на захист, надання консультацій, роз'яснення ситуації клієнту, участь у процесуальних діях разом із клієнтом, написання відповідних правових документів і їх подання тощо.

Як бачимо, захисник є важливим суб'єктом кримінального провадження і виконує роль посередника у відносинах між клієнтом та органом досудового розслідування, судом чи прокуратурою. Учасник кримінального провадження також має право прийняти рішення і не застосовувати послуги адвоката, або ж залучати його на будь-якій стадії кримінального процесу.

Кримінально-процесуальне законодавство містить норми, згідно з якими відбувається представництво неповнолітньої особи, а також особи, що визнана недієздатною чи обмежено дієздатною. Зокрема, у КПК України міститься положення, яке передбачає, що у випадку якщо підозрюваним чи обвинуваченим є неповнолітня, недієздатна або обмежено дієздатна особа, до участі у процесуальних діях разом із нею залучається законний представник (ч. 1 ст. 44 КПК України). Те ж саме стосується випадку, коли потерпілим у кримінальному

провадженні є неповнолітній або особа, що визнана у встановленому законом порядку обмежено дієздатною чи недієздатною (ч. 1 ст. 59 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 64 КПК України: «Якщо цивільним позивачем є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, її процесуальними правами користується законний представник» [2].

КПК України визначає, що законними представниками є батьки (усиновлювачі), у випадку їх відсутності, тоді опікуни або піклувальники особи, а також інші повнолітні члени сім'ї чи близькі родичі, представники органів опіки та піклування, установ та організацій, під піклуванням чи опікою яких перебуває цей неповнолітній, недієздатний або обмежено дієздатний [7].

Відповідно до ч. 1 ст. 63 КПК України представниками цивільного позивача чи відповідача в кримінальному провадженні можуть бути: особа, що здійснює захист у кримінальному процесі; керівник або ж інша особа, уповноважена законом чи установчими документами, працівник юридичної особи згідно з довіреністю - у випадку, якщо цивільним позивачем чи відповідачем виступає юридична особа [2].

Представником юридичної особи у кримінальному провадженні, як правило, може бути керівник або інша особа, що уповноважена законом чи установчими документами, а також працівник цієї юридичної особи згідно довіреності, або особа, що має право здійснювати захист у кримінальному провадженні. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що юридична особа довіреністю може уповноважити свого будь-якого працівника представляти її інтереси у кримінальному провадженні.

Як зазначає О.В. Якимчук: «Представництво юридичних осіб у кримінальному провадженні слід розглядати у трьох формах. По-перше, представництво юридичних осіб у кримінальному провадженні є підінститутом міжгалузевого інституту представництва, тобто є сукупністю процесуально-правових норм; по-друге, це процесуальна діяльність представника, яка є сукупністю юридичних процесуальних дій представника, пов'язаних із реалізацією наданих законодавцем процесуальних прав та обов'язків та захистом прав та інтересів юридичної особи, яка є учасником кримінального провадження; по-третє, це правовідносини, які складаються між юридичною особою, яка є учасником кримінального провадження, її представником, а також з іншими учасниками кримінального провадження (прокурором, слідчим, обвинуваченим тощо) та судом» [8, с. 59]. Окрім того, за видом юридичної особи, їх представництво в кримінальному провадженні можна поділити на: представництво, що здійснюється щодо юридичних осіб публічного та приватного права [9].

Підтримуємо думку О. В. Якимчук, що кримінально-процесуальне законодавство України містить ряд недоліків, що стосуються: «самопредставництва юридичних осіб; прав заявника; необмеженої кількості представників; підстав здійснення представництва юридичних осіб ліквідатором чи арбітражним керуючим; відсутності чітко встановлених вимог до документів, підтверджуючих повноваження представника юридичної особи; відсутності законодавчих підстав для недопуску або відводу представника юридичної особи, у випадку повідомлення його про підозру або за відсутності інформації про його місцезнаходження; відповідальності представника за невиконання чи неналежне виконання ним своїх процесуальних обов'язків; обов'язкової участі представника юридичної особи; відсутності у суду механізму порушення питання про притягнення представника юридичної особи до дисциплінарної відповідальності» [8, с. 204].

3. Висновки

Як бачимо, представництво фізичних та юридичних осіб є однією з гарантій реалізації ними процесуальних прав і обов'язків. Крім того, представництво забезпечує виконання завдань кримінального провадження, які передбачені статтею 2 КПК України, а саме: охорону прав, свобод і законних інтересів суб'єктів кримінального провадження. Здійснення учасниками процесуальних дій у кримінальному прова-

дженні неможливо навіть уявити без застосування інституту представництва.

Отже, представництво – процесуально-правовий інститут, що містить сукупність норм, які регулюють відносини між представником і відповідним учасником кримінального провадження, а також процесуальна діяльність, мета та функції якої полягають у відстоюванні і забезпеченні прав та законних інтересів особи, яку представляють, наданні правової допомоги, сприянні у встановленні сприятливих обставин, обґрунтуванні законності вимог у процесі здійснення кримінального судочинства.

До основних ознак, що характерні для представництва фізичних і юридичних осіб у кримінальному провадженні відносять: права й обов'язки належать одній особі, а здійснюються іншою; представник вчиняє визначені законом юридичні дії, які мають правове значення для усіх учасників процесуальних правовідносин; він діє від імені (фізичної чи юридичної) особи та тільки в межах своїх повноважень; у результаті вчинення процесуальних дій правові наслідки настають для особи, яку представляють, а не для представника.

До особливостей, притаманних представництву юридичних осіб, можна віднести: недопустимість одночасної участі представника та юридичної особи, яку він представляє, у кримінальному провадженні. Ця ознака відрізняє цей вид від представництва фізичних осіб; відносини представництва юридичних осіб регулюються відповідними нормами КПК, інших правових актів; дії, вчинені представником, виражають його волю та вчиняються ним самостійно; представник набуває свого правового статусу тільки після допуску його до участі в кримінальному провадженні; представництво здійснюється на досудовій стадії і у судовому провадженні; наступна особливість - це універсальність представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні. Адже, крім керівника, представниками юридичної особи в кримінальному провадження можуть бути інші особи, що уповноважені законом чи установчими документами (зокрема, арбітражний керуючий, розпорядник майна, ліквідатор тощо).

Література

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96- %D0%B2%D1%80

2. Кримінальний процесуальний кодекс від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Лисюк Ю.В. Представник потерпілого як захисник у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2013. № 3. С. 159-161.

4. Машика В. П. Представництво свідка у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Юриспруденція. 2021 № 54 том 2 URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc54/part_2/26.pdf

5. Машика В.П. Роль захисника у здійсненні представництва в кримінальному провадженні (2019). URL: https:// chasprava.com.ua/index.php/ journal /article/ download/34/33/

6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

7. Машика В.П. Представництво неповнолітніх, недієздатних та обмежено дієздатних осіб у кримінальному провадженні. Вісник АПСВТ. 2020. № 1-2. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_1-2_2020-30-35.pdf

8. Якимчук О.В. Представництво юридичних осіб у кримінальному провадженні. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії за спеціальністю 081. Право. Національний університет «Острозька академія», м. Острог; Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, 2020. 253 с.

9. Якимчук О. В. Проблеми класифікації представництва юридичних осіб у кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2017. № 2 (16). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n2/ 17yovukp.pdf.

10. Зубач І. М. Функція захисту у сучасному кримінальному провадженні України. *Вісник Національного університету «Львівська*

політехніка». Юридичні науки. 2014. № 8-10. С. 178-183.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR. [Constitution of Ukraine: Law of June 28, 1996 № 254k/96-VR] Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks vid 13 kvitnia 2012 roku № 4651-VI. [Criminal Procedure Code of April 13, 2012 № 4651-VI] Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text [in Ukrainian].

3. Lysiuk, Yu.V. (2013). Predstavnyk poterpiloho yak zakhysnyk u kryminalnomu provadzhenni [Representative of the victim as a defense attorney in criminal proceedings]. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys*. - *South Ukrainian legal journal*, № 3, 159-161 [in Ukrainian].

4. Mashyka, V. P. (2021). Predstavnytstvo svidka u kryminalnomu provadzhenni [Representation of a witness in criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*. Ser.: Jurisprudence, № 54, tom 2. Retrieved from: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc54/part_2/26.pdf [in Ukrainian].

5. Mashyka, V.P. (2019). Rol zakhysnyka u zdiisnenni predstavnytstva v kryminalnomu provadzhenni [The role of the defense attorney in representation in criminal proceedings]. Retrieved from: https://chasprava.com.ua/index.php/ journal /article/download/34/33/ [in Ukrainian].

6. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 5 lypnia 2012 roku № 5076-VI. [On advocacy and advocacy: Law dated July 5, 2012 № 5076-VI] Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text [in Ukrainian].

7. Mashyka, V. P. (2020). Predstavnytstvo nepovnolitnikh, nediiezdatnykh ta obmezheno diiezdatnykh osib u kryminalnomu provadzhenni [Representation of minors, incompetent and persons with limited legal capacity in criminal proceedings]. Visnyk APSVT - Herald of APSVT, 1-2. Retrieved from: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_1-2_2020-30-35.pdf [in Ukrainian].

8. Yakymchuk, O.V. (2020). Predstavnytstvo yurydychnykh osib u kryminalnomu provadzhenni. Dys. na zdobuttia naukovoho stupenia doktora filosofii za spetsialnistiu 081. Pravo [Representation of legal entities in criminal proceedings. Diss. to obtain the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081. Law]. National University «Ostroh Academy», Ostrog; National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2020, 253 [in Ukrainian].

9. Yakymchuk, O. V. (2017). Problemy klasyfikatsii predstavnytstva yurydychnykh osib u kryminalnomu provadzhenni [Problems of classification of representation of legal entities in criminal proceedings]. Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» - Journal of the National University «Ostroh Academy», № 2 (16). Retrieved from: http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n2/ 17yovukp.pdf [in Ukrainian].

10. Zubach, I. M. (2014). Funktsiia zakhystu u suchasnomu kryminalnomu provadzhenni Ukrainy [The function of protection in modern criminal proceedings of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Yurydychni nauky. - Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Legal sciences*, № 8-10, 178-183 [in Ukrainian].

FEATURES OF THE REPRESENTATION OF NATURAL AND LEGAL PERSONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The Criminal Procedure Code of Ukraine does not provide for the definition of the terms: "representation", "right to defense", "protection". However, the issue of representation in criminal proceedings is considered as protection of the rights and legitimate interests of individual subjects acting as participants in criminal proceedings.

Representation, as a rule, is a procedure of involving a lawyer at various stages of the process to take appropriate actions to protect the rights of participants in criminal proceedings. Subjects who receive professional assistance

from a defense attorney in criminal proceedings include: victim, suspect, accused, witness, minor witness, civil plaintiff and defendant, as well as legal entities. The provision of legal assistance to each of the mentioned subjects is individual in its particularities in connection with their procedural status, appropriate rights and obligations. It should be noted that the participation of representatives in criminal proceedings plays an important role in matters such as: obtaining appropriate legal assistance for the participants in the proceedings, conducting a legal analysis of the situation and establishing the position of the client in order to achieve an effective result.

Representation is the implementation of procedural actions by a legally defined participant in criminal proceedings on behalf of another person or several persons with the aim of protecting their rights and legitimate interests. A representative should be understood as a competent independent subject of criminal proceedings, who is specially authorized by a certain participant in these proceedings to exercise his procedural rights and obligations, with the aim of their protection and protection.

The purpose of the research is a legal analysis of the specifics of providing legal assistance to individuals and legal entities in criminal proceedings through the representation of their rights and legitimate interests.

Keywords: representation, criminal proceedings, right to defense, legal aid, lawyer, subjects of criminal proceedings, natural and legal entities.